

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FAKULTET FILOZOFIJE I RELIGIJSKIH ZNANOSTI

Ivan Matijevac

**Kultura isključivanja – društveni
fenomen s negativnim posljedicama za
znanost**

Zagreb, 2022.

Ovaj rad izrađen je na Fakultetu filozofije i religijskih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, pod vodstvom doc. dr. sc. Marine Novine i predan na natječaj za dodjelu Rektorove nagrade u akademskoj godini 2021./2022.

Sadržaj

Uvod.....	1
1. Što je <i>cancel culture</i> ?	2
1.1 Sintagma <i>cancel culture</i>	2
1.2 Korijeni fenomena kulture isključivanja	3
1.3 Pokušaji određenja kulture isključivanja	5
2. Obilježja fenomena kulture isključivanja.....	9
2.1 Analogija mača	9
2.2 Dvostruki standardi.....	11
2.3 Dvosjekli mač - sloboda govora i pravo na pravedno suđenje	13
2.4 Deplatformiranje.....	15
3. Kultura isključivanja i znanost.....	18
3.1 Kuhново poimanje znanosti	18
3.2 Suočavanje znanosti s kulturom isključivanja.....	20
3.3 Moguća rješenje u kontekstu kulture isključivanja	23
Zaključak.....	25
Literatura	27
Sažetak	30
Summary	31

Uvod

Živimo u vremenu velikih tehnoloških i znanstvenih dostignuća. Stoga smo često pozvani pouzdati se u teorije ili prihvatiti neke argumente upravo jer su znanstveno dokazani. Možemo tako reći da u suvremenom svijetu znanost uživa veliko povjerenje. Pa ipak, znanost nije izolirana od svijeta niti imuna na kritike ili ugroze. Tako se početkom 21. stoljeća suočila s novim fenomenom koji utječe na njezinu praksu i razvoj. Riječ je o fenomenu uglavnom poznatom u engleskom govornom području, odnosno o sintagmi *cancel culture*. Možda smo se u svakodnevnom govoru i susreli s tom sintagmom, ali zasigurno o njoj nismo previše promišljali. Štoviše, zasigurno bismo svi ponudili sasvim različita određenja toga fenomena. No upravo su jasno razumijevanje i određenje koncepata kojima se služimo temelj svakoj raspravi. Stoga se u ovom radu posvećujemo toj tradicionalnoj filozofskoj zadaći filozofske analize nedvojbeno postojećeg fenomena *cancel culture* i njegovih implikacija za razvoj znanosti.

U ovom ćemo radu odgovoriti na tri pitanja. Prvo: Što je *cancel culture*? Da bismo na nj odgovorili, treba imati uvid u značenje sintagme i utvrditi adekvatan prijevod na hrvatski jezik. Zatim ćemo progovoriti o korijenima fenomena *cancel culture*, odnosno barem se ukratko osvrnuti na povijest razvoja toga fenomena i istaknuti što iz te povijesti možemo naučiti o fenomenu s kojim se danas suočavamo. Na koncu, usporediti ćemo nekoliko određenja *cancel culture* kako bismo utvrdili temeljna obilježja tog fenomena.

Drugo se pitanje odnosi na obilježja fenomena *cancel culture*. U tom smislu progovoriti ćemo o četiri temeljna obilježja kulture isključivanja s obzirom na isključivanje. Prvo ćemo iznijeti tzv. analogiju mača, a zatim utvrditi manifestira li se kultura isključivanja u svim kontekstima i za svakog pojedinca na isti način. Zatim ćemo utvrditi odnos kulture isključivanja s demokratskim principima slobode govora i prava na pravedno suđenje. Uz to, osvrnut ćemo se na dvije vrste deplatformiranja – vlasnika i korisnika društvenih mreža, te utvrditi koje su metode i načini kojima se skupine služe kako bi isključili pojedinca iz javnog života.

Konačno, kao treće, budući da je kultura isključivanja realan društveni fenomen koji utječe i na znanost, za koju se do Kuhnove *Strukture znanstvenih revolucija* smatralo da je imuna na sociološke i psihološke utjecaje (Matić, 2001, 28), osvrnut ćemo se na utjecaj kulture isključivanja na znanost. U tu svrhu izložit ćemo Kuhnovo poimanje razvoja znanosti, zatim utvrditi kako se znanost suočava s kulturom isključivanja, te na koncu istaknuti moguća rješenja za suočavanje s kulturom isključivanja.

1. Što je *cancel culture*?

Odgovor na pitanje što je *cancel culture* možemo ponuditi na dva načina. Prvo, treba uzeti u obzir da je ta sintagma novijega datuma. Drugo, treba imati u vidu da je taj fenomen novijega vremena. Kako bismo razumjeli što je *cancel culture* treba se osvrnuti na oba aspekta. Stoga, u prvom dijelu ovoga poglavlja, po uzoru na velike mislitelje povijesti filozofije »koji su znali što čine kada su na početak uvijek stavljali propitivanje jezične uporabe« (Pieper, 2012, 7) progovaramo o sintagmi *cancel culture* i donosimo njezin hrvatski prijevod. Naime, dobar uvid u pojedine pojave i procese može se steći pa i svesti na analizu temeljnih koncepata (Heller, 2013, 254). U drugom dijelu progovaramo o korijenima fenomena *cancel culture*, što će nam pomoći da utvrdimo temeljna obilježja fenomena *cancel culture* kako bismo ih mogli detaljnije analizirati u poglavljima koja slijede. U posljednjem dijelu ovog poglavlja prikazat ćemo pokušaje određenja fenomena *cancel culture*.

1.1 Sintagma *cancel culture*

Sintagma *cancel culture* skovana je od dvaju termina *cancel* i *culture*. Prvi termin, *cancel*, na hrvatski jezik prevodimo kao povući, poništiti, precrtati, skratiti, pojednostaviti, poništiti i sl. (Božić, 2006, 72). Kao i svaki prijevod, za prijevod engleskog termina *cancel* izbor termina u hrvatskom jeziku ovisi o kontekstu. *Cancel* bismo, u općem smislu, mogli prevesti i kao otkazati, odstraniti, odbaciti ili isključiti. Sukladno tome, na internetskim portalima i u raznim člancima nalazimo naslove koji govore o kulturi otkazivanja (Mlačić, 2020), kulturi odstranjivanja (Kultura odstranjivanja, 2022), kulturi odbacivanja (Sommer, 2021) i kulturi isključivanja (Starešina, 2021). Potvrđuje se tako da je izbor termina u hrvatskom jeziku vezan uz kontekst tako da se termin *isključivati* koristi u situacijama poput isključivanja iz društva, isključivanja s liste pratitelja na društvenim mrežama, a termin *odbacivati* kod odbacivanja prijedloga i mišljenja. Stoga smatramo da prijevod kultura isključivanja, s obzirom na veliku povezanost s društvenim mrežama i virtualnim svijetom, najpreciznije izriče značenja sintagme.

Prijevod termina *culture* s kultura nije upitan, no važno je ne propustiti uočiti njegov značaj za razumijevanje sintagme, odnosno fenomena. Naime, kako piše Alois Halder, kultura dolazi od latinske riječi *colere* što znači obrađivati, njegovati, a u najširem smislu predstavlja

čovjekovo oblikovanje prirode u (ljudski) svijet pri čemu čovjek istodobno kultivira svoju vlastitu prirodnost. Kultura je uobičajeno shvaćena kao oblik života nekog naroda (neke narodne skupine, zajednice naroda i slično) koji se povijesno oblikuje, onako kako se taj oblik podmetno očituje u djelima i institucijama religije, umjetnosti, politike, gospodarstva itd. (Halder, 2002, 190).

I Haralambos u *Uvodu u sociologiju* ističe da kultura predstavlja »prihvaćen način ponašanja za članove nekog određenog društva« (Haralambos, 1980, 17). Ralph Linton pak precizira kako je kultura jednog društva »način života njegovih pripadnika; zbirka ideja i navika koje oni uče, dijele i prenose iz pokoljenja u pokoljenje« (Haralambos, 1980, 17). Tako postaje jasno da se sintagma *kultura isključivanja* odnosi na fenomen koji se iznimno proširio društvom, odnosno društvima. Poput kulture, kako ju je elegantno formulirao Clyde Kluckhohn, možemo reći da *kultura isključivanja* određuje kako članovi društva misle i osjećaju, usmjerava njihove postupke i definira njihov svjetonazor. Tako *kulturu isključivanja* prepoznamo kao svojevrsni *nacrt za življenje* kojeg se pridržavaju članovi nekoga određenog društva (Haralambos, 1980, 17).

1.2 Korijeni fenomena kulture isključivanja

Odmah se nameće pitanje je li kultura isključivanja fenomen koji se pojavio u 21. stoljeću ili se njegova pojava povijesno mogla nazrijeti. Neki autori tvrde da je tako, odnosno da kulturu isključivanja možemo povezati s već poznatim fenomenima društvenog i političkog života te primjerima iz povijesti. No u kojim povijesnim primjerima nalazimo korijene kulture isključivanja? Što nas ti primjeri mogu naučiti o fenomenu s kojim se danas suočavamo?

Vratimo se nakratko u antičko razdoblje i prisjetimo se primjera optužbi koje su bile upućene Sokratu. Sokrata su optuživali da kvari mladež i ne priznaje bogove koje priznaje država. Zbog tih je optužbi Sokrat na koncu osuđen na smrt (Platon, 2019, 63; 24b-c). U srednjovjekovnom razdoblju rječit je primjer Ibn Rushd ili Averroes. Francusko-egipatski film *Destiny* (Al-massir / Sudbina), koji prikazuje život poznatoga arapskog filozofa, završava riječima: »Misli imaju krila. Nitko ne može zaustaviti njihov let« (Chahine, 1997). Naime, već je u doba Averroesa bilo jasno da ideje imaju golemu snagu, ali i da postoji opasnost od

zataškavanja ideja i misli (Gavrić, 2015, 55-57). Štoviše, povijest je puna svjedočanstava o strahotama koje su pojedinci doživjeli kada bi se pokušali suprotstaviti općem mnijenju ili mišljenju većine i doveli u pitanje *status quo*. Mnogi su kroz povijest riskirali svoje živote kako bi promovirali mišljenja, teorije ili prakse koje su u njihovo doba bile neprihvatljive, a koje danas svrstavamo među najnaprednije. Može li se kultura isključivanja nazrijeti već u tim primjerima?

Svoje mišljenje o kulturi isključivanja iznio je američki odvjetnik Alen Dershowitz, politički komentator i pravni analitičar, te istaknuti branitelj građanske slobode, posebice slobode govora¹. Dershowitz smatra da u spomenutim primjerima nalazimo korijene kulture isključivanja, odnosno da upravo iz njih i sličnih fenomena možemo naučiti puno o fenomenu s kojim se suočavamo danas. Štoviše, Dershowitz kulturu isključivanja uspoređuje sa staljinizmom i drugim vrstama totalitarnih kolektivističkih i represivnih režima. Naime, baš kao kod staljinizma, i kod kulture isključivanja autoritet (koji isključuje) određuje tko je u pravu, a tko u krivu, istodobno, isključujući svaku mogućnost dijaloga ili rasprave (Dershowitz, 2020, 8). To je razlog zašto se, poput ideologija, kultura isključivanja može smatrati opasnom.

Nadalje, oba fenomena na više načina ograničavaju čovjekovu slobodu (Dershowitz, 2020, 8). Naime, kod staljinizma svaki govor protiv partije značio je govor protiv Velikog Vladara, i svaki pokušaj napretka izvan partije završio je isključivanjem – potpunom cenzurom u javnom prostoru, pa i gubitkom života. Istu paradigmu cenzuriranja uočavamo kod kulture isključivanja koja se služi optužbama za anti-semitizam, rasizam, seksizam i slično kako bi pojedinca cenzurirala praksama sličnim onima iz doba staljinizma i komunizma. Stoga neki autori ističu da se društvo, ako želi biti slobodno, mora osloboditi tiranije optuživanja i monopola istinom koji su se pojavljivali u staljinizmu. Bilo kakva poveznica pojedinca s rasizmom ili seksizmom, bez prosudbe je li optužba istinita ili nije, i pojedinac je stavljen u isti kalup kao i netko tko je u doba staljinizma smatrao da Staljinova politika nije najbolje političko opredjeljenje. Za jednog isključenog pojedinca – nema povratka (Jeftovic, 2020, 24).

Tu je i situacija iz poznatog romana Georgea Orwella *1984* koja predstavlja distopiju totalitarnog režima u kojem sve sfere života kontrolira tzv. Veliki Brat (sveznajući Autoritet). No priča ide i dalje. Veliki Brat kontrolira i povijest. Brojne heroje, autore, znanstvenike, promicatelje novih ideja zarobljava, briše iz udžbenika ili zabranjuje. Štoviše, »svi dokumenti do jednoga su uništeni ili krivotvoreni, sve su knjige prenapisane, sve su slike prenaslikane, svi

¹ Dershowitz je cijeli svoj život posvetio pravu te je najmlađi profesor prava kojemu je dodijeljen mandat u povijesti Sveučilišta Harvard. Autor je više od 1000 objavljenih članaka i više od 30 knjiga, a smatra ga se i poticateljem kritičkog mišljenja (Dershowitz, 2022).

spomenici i ulice i zgrade, sve je preimenovano, svi su datumi izmijenjeni« (Orwel, 2008, 163). Iste obrasce, nažalost, koristi i kultura isključivanja koja nije priča iz romana već realan fenomen koji zahvaća sve sfere društva. Kultura isključivanja, dakle, pokušava prepraviti povijest, ne prikazati događaje onako kako su se uistinu odvijali, već kako bi autoritet (kultura) htio da su se odvijali (Dershowitz, 2020, 60). Čistoća koju tako zahtjeva kultura isključivanja pretvara se u distopijski pogled na društvo poput onog iz Orwellova romana. Kultura isključivanja se pak reprezentira kao negativan fenomen koji pokušava isključiti pojedince i iz zajednice i iz društva, pa i iz povijesti zbog njihova devijantnog ponašanja u odnosu na često samoprogllašeni autoritet.

No mijenjati povijest nije prihvatljiva opcija. Stoga se treba boriti protiv takvih pokušaja. Naime, tko određuje što ostaviti, a što izbrisati? Osobito ako su pojedinci opterećeni lažnim optužbama. Nažalost, kultura isključivanja nije stvar prošlosti već sve češća pojava, a primjeri se mogu pronaći u svakoj sferi društvenog života². Nitko nije zaštićen, jer nema nikakvih odredbi koje bi točno razlikovale jednu situaciju od druge. Ne postoje ni legalne zaštite za pojedince koji su dio javnog života (Jeftovic, 2020, 5). U jednom slučaju pojedinac je isključen jer je povezan s anti-feminističkim izjavama, dok je u drugom zbog istog razloga slavljén. Pojedinac na udaru etiketiran je zbog neslaganja s mišljenjem ili praksama samoproglāšenog autoriteta i stoga biva isključen. Problem s kulturom isključivanja je što ne prihvaća ni drugačije mišljenje ni manjkavosti već uništava odnose i ideje ako ne dolaze od istomišljenika ili nepogrešivih pojedinaca – koji ne postoje (Kovalik, 2021, 181). Tako postaje jasno da je kultura isključivanja fenomen s negativnim posljedicama za društvo, pa u tom smislu i za znanost.

1.3 Pokušaji određenja kulture isključivanja

Budući da je sintagma kultura isključivanja relativno novijeg datuma u školskim udžbenicima, akademskim priručnicima ili leksikonima, još uvijek ne možemo pronaći autore koji su pisali o ovom fenomenu, niti njegovu definiciju. No posljednjih nekoliko godina situacija se mijenja. Za korisnike platforme *Tumblr* kultura isključivanja pojavila se već oko 2010. godine. Sintagma se tada koristila u kontekstu govora o manama slavnih osoba. No, ono

² Na popularnijem hrvatskom televizijskom portalu *RTL* televizije stoji naslov koji se referira na poznate televizijske serije: »Joey iz *Prijatelja* je seksist, *Seinfeld* je neprimjeren, čestitaju se blagdani umjesto Božića« (Čilić, 2021).

što je na početku bio samo govor o poznatim osobama u svijetu filma i glazbe pretvorilo se u govor o razlozima zašto je potrebno pojedince potpuno isključiti iz pojedinih sfera društvenog života. Ne čudi stoga da na portalu *Insider* nalazimo članak čiji naslov glasi *Kako je 'kultura isključivanja' brzo postala jedna od najzahtjevnijih i najkontroverznijih ideja na internetu* (Greenspan, 2020). Taj članak ističe da se kultura isključivanja popularizirala vrlo brzo. No, autor spomenutog članka ujedno tvrdi da kulturu isključivanja nije potrebno dodatno analizirati jer se fenomen nalazi gotovo svugdje, te svi znaju njegovo značenje. Mi se s takvim zaključkom ne možemo složiti, odnosno smatramo da je ovaj fenomen potrebno i analizirati i definirati. Naime, pretpostaviti da na jednak način razumijemo određeni fenomen bez njegova određenja može imati negativne posljedice za brojne sfere života.

Stoga iznesimo i usporedimo nekoliko pokušaja određenja fenomena kulture isključivanja kako bismo, imajući ujedno na umu već navedeno o značenju sintagme, utvrdili njegova temeljna obilježja, te ih zatim dodatno analizirali. Ponajprije, Merideth Clark smatra da je kultura isključivanja »izraz djelovanja, tj. izbor da se povuče pozornost s nekoga ili nečega čije su vrijednosti, (ne)djelovanje ili govor toliko uvredljivi, da ih se više ne želi počastiti svojom prisutnošću, vremenom i novcem« (Clark, 2020, 1). Prema Clark, »isključivanje osobe, mjesta ili stvari društveno je posredovani fenomeni koji potječe iz tzv. *queer* obojanih zajednica« (Clark, 2020, 2), a govor o isključivanju dalje preuzimaju novinari koji populariziraju fenomen.

Zatim, Joseph Velasco u članku *Isključeni ste: virtualna kolektivna svijest i pojava kulture isključivanja kao ideološkog čišćenja* ističe da su na »sjecištu razvijenog društva i tehnologije nastali novi oblici kolektiviteta« (Velasco, 2020, 2), a »društveni mediji nisu postali samo prizma za razmjenu informacija, već su također utrli put usponu digitalnih participativnih kultura i društvenih pokreta« (Velasco, 2020, 2). Stoga Velasco kulturu isključivanja određuje kao »jednu od onih spontanih kolektivnih praksi koje su pokrenuli korisnici društvenih mreža«, a koja je postala »sastavni dio narodnog jezika digitalne kulture, prvenstveno usmjerena protiv javnih osoba koje krše labave norme društvene prihvatljivosti« (Velasco, 2020, 2).

Među nedavno objavljenim člancima nalazi se i članak Eve Ng, znanstvenice medijskih studija, pod naslovom *Razmišljanje o kulturi isključivanja i sudjelovanju digitalnih medija* u kojem autorica ističe da kultura isključivanja označava »povlačenje bilo koje vrste podrške (gledanost, praćenje društvenih mreža, kupnje proizvoda koje je osoba odobrila itd.) pojedincima za koje se procjenjuje da su rekli ili učinili nešto neprihvatljivo ili vrlo problematično, općenito iz perspektive socijalne pravde posebno usredotočena na seksizam, heteroseksizam, homofobiju, rasizam, maltretiranje, i srodna pitanja« (Ng, 2020, 623). Stoga

Ng kulturu isključivanja povezuje s »kolektivom tipično marginaliziranih glasova koji 'prozivaju' i naglašeno izražavaju svoju osudu moćne figure« (Ng, 2020, 623).

Anthony Zurcher iz *BBC News*-a kulturu isključivanja tumači kao »gubitak prijatelja i društvenih veza, prestanak radnog odnosa ili poslovnih prilika, uskraćivanje platforme s koje bi pojedinci dijelili svoje provokativne stavove« (Zurcher, 2021). Zurcher nastavlja kako je »ponekad žarište bijesa javna osoba; drugi put je na licu mjesta privatni građanin čije su radnje uhvaćene i objavljene na društvenim mrežama« (Zurcher, 2021). U članku *New York Times*-a pak čitamo da se kultura isključivanja može povezati s nekim vrstama incidenata »na Internetu, ali i izvan njega koji variraju od osvetničke pravde do neprijateljske rasprave pa sve do uhođenja, zastrašivanja i uznemiravanja« (Mishan, 2020). Autorica Ligaya Mishan nastavlja kako »oni koji prihvaćaju ideju isključivanja traže više od isprike i povlačenja«, te dodaje kako nije sigurna je li cilj kulture isključivanja »ispraviti konkretnu nepravdu i ispraviti veću neravnotežu moći« (Mishan, 2020) ili nešto drugo.

Na koncu, jedan od prvih rječničkih pokušaja određenja kulture isključivanja nalazimo u američkom online rječniku *Merriam-Webster* iz 2021. Prema tom rječniku, »isključivanje i kultura isključivanja se odnosi na uklanjanje podrške javnim osobama kao odgovor na njihovo neprimjereno ponašanje ili mišljenje. To može uključivati bojkotiranje ili odbijanje promoviranja njihovog rada« (Merriam-Webster, 2021). Uz definiciju ističe se, kao što smo i mi upozorili kod prijevoda sintagme, da je potrebno razlikovati dva smisla *to cancel something*, za što nama služe dva termina u hrvatskom jeziku: otkazivanje i isključivanje. Otkazivanje se odnosi na otkazivanje narudžbe nekog proizvoda, otkazivanje sastanaka, otkazivanje TV emisije koja nema dobre statistike, a isključivanje se odnosi na konkretne ljude. No isključivanje se sada više ne odnosi samo na slavne osobe u svijetu filma i glazbe, sada se isključuju i političari, ekonomisti, odvjetnici, profesori na fakultetima i znanstvenici. Razlozi isključivanja mogu biti različiti »ali obično je to stoga što je pojedinac izrazio nepoželjno mišljenje ili se ponašao na neprihvatljiv način, tako da nastavak pokroviteljstva nad radom te osobe ostavlja gorak okus« (Merriam-Webster, 2021).

Uspoređujući navedena određenja uočavamo da već pojam kulture nagovještava da je kod kulture isključivanja riječ o društveno vrlo proširenom fenomenu, dok se iz njegovih korijena naziru njegova negativna obilježja. Štoviše, iz navedenih definicija postaje razvidno da kulturi isključivanja nedostaju upravo kriteriji isključivanja, pa se uvelike služi manipulacijom labavim normama društvene prihvatljivosti. Stoga, kod fenomena kulture isključivanja treba detaljnije progovoriti i o obilježjima isključivanja, ali i o sferama u koje se fenomen proširio. Naime, s

obzirom na to da se fenomen kulture isključivanja proširio i u znanstvene krugove, za koje se, možemo reći donedavno (poglavito do Kuhna i njegove *Strukture znanstvenih revolucija*) smatralo da su imuni na brojna društvena i psihološka previranja, te da osiguravaju sigurnu i objektivnu spoznaju (Matić, 2001, 7, 28), valja utvrditi koje implikacije ovaj fenomen ima za suvremenu znanosti. To su teme drugog i trećeg poglavlja ovoga rada.

2. Obilježja fenomena kulture isključivanja

Nadalje se postavlja pitanje: Što znači isključiti i pod kojim uvjetima do isključenja dolazi? Kako bismo na nj odgovorili, valja nam pobliže promotriti obilježja fenomena kulture isključivanja s obzirom na isključivanje. Kada je isključivanje u pitanju, odmah valja istaknuti da možemo govoriti o četiri temeljne odrednice isključivanja. U tom smislu, prvo ćemo promotriti tzv. analogiju mača koja otkriva da se bilo koji pojedinac iz sfera javnog života može zateći na obje strana mača – na strani oštrice i na strani drške. Potom ćemo promotriti kako se isključivanje manifestira u različitim kontekstima i odnosi li se na sve članove društva jednako. Zatim ćemo promotriti i drugu analogiju, tzv. analogiju dvosjeklog mača, koja slikovito prikazuje da izrečeni sud povlači i određenu odgovornost. Ta analogija ističe vezu između temeljnih demokratskih principa i kulture isključivanja. Konačno, promotrit ćemo dva oblika deplatformiranja. Prvi oblik odnosi se na isključivanje od strane korisnika, dok se drugi odnosi na isključivanje od strane same platforme na kojoj se neko mišljenje izražava. Ta dva načina isključivanja izravan su napad na slobodu govora i promicanje ideja koje vode k tome da se uvelike digitalizirana i medijski prisutna znanost suoči s fenomenom kulture isključivanja.

2.1 Analogija mača

Analogija mača slikovit je prikaz kulture isključivanja. Naime, slika mača prikazuje i upućuje na činjenicu da postoje pojedinci koji se nalaze s jedne strane, na strani drške mača, za koje nema nikakve opasnosti, i pojedinci s druge strane, na strani oštrice, koji bivaju isključeni iz neke sfere javnog života. S obzirom pak na dugu povijest razvoja kulture isključivanja koja danas, zahvaljujući društvenim mrežama, zahvaća gotovo sve pore života, pa i razne znanstvene zajednice, razvidno je da su gotovo svi u nekoj vrsti doticaja s kulturom isključivanja. Pitanje je samo s koje strane oštrice mača se nalaze. Ukoliko ste član društva u kojem, takoreći, ne utječete svojim radom na javno mnijenje, vrlo vjerojatno se nalazite na strani drške mača. No stvaralački subjekt, iako se može naći na strani drške, može se naći, a dosta često se i nalazi, na strani oštrice. Analogija mača nas poučava da stvaralački subjekt mora u svakom trenutku svojeg stvaranja ili razvijanja neke ideje biti na oprezu s koje strane mača se nalazi. Uz razvijanje vlastitih ideja, bilo u kontekstu zabave ili u kontekstu znanosti, subjekt koji kani zaći

u sferu javnog mnijenja ili razvijati neko javno dobro (bilo znanje bilo vještine) mora uzeti u obzir da će se njegov rad, ali i on kao osoba, naći pred budnim okom javnosti, ali i raznih vrsta, pa i samoproglashenih, autoriteta.

Promotrimo primjere Kjellberga i Dershowitza. Felix Kjellberg, koji na platformi *YouTube* trenutno ima 111 000 000 pretplatnika, što je gotovo kao 30 puta hrvatskog stanovništva, tvrdi da su pokušaji isključivanja stvarni, problematični i opasni. Za Kjellberga je očito tako da su »dani istine prošli, a dani upiranja prstiju bez poznavanja istine započeli« (Koepp, 2020). U videu *Je li kultura isključivanja dobra ili loša?*, između ostalog, navodi primjere Shanea Dawsona i Jenne Marbles koji su isključeni zbog kontroverznih objava i video klipova na *YouTube* kanalima. Na koncu, Kjellberg ističe da je kultura isključivanja utjecala i na njega, te je postao puno svjesniji ne samo onoga što govori, već i kako to mogu percipirati drugi. No tako postaje jasno da kultura isključivanja guši kreativnost svijeta zabave (Dershowitz, 2020, 12). Naime, više nije bitno »što govorite, već je bitno može li se to uzeti van konteksta i okrenuti protiv vas« (Koepp, 2020).

Na strani oštrice našao se i Alan Dershowitz. Optužili su ga za seksualne odnose s djevojkom koju, kako kaže, nikada nije upoznao niti vidio. Sam čin optuživanja, u ovom slučaju, iako je dokazano da u tim trenucima nije mogao biti na mjestima na kojima optuženica tvrdi, bio je dovoljan da pojedine medijske kuće isključe Dershowitza iz svojeg programa (Dershowitz, 2020, 6). Sama optužba, bio čin dokazan ili ne, bila je dovoljna da se autora sasvim cenzurira na određenim portalima. Štoviše, Alan Dershowitz sada je poznat kao čovjek koji je optuženi silovatelj, a tek onda kao profesor koji je poučio preko 10000 studenata.

Iz navedenih primjera uočavamo da je isključivanje pojedinca moguće i prisutno u raznim sferama javnog života. Štoviše, takvih primjera je toliko da bi ih bilo teško na jednom mjestu prikazati. Kultura isključivanja stvaran je fenomen koji zadire u život i rad te ima realne i često negativne posljedice za život i rad mnogih pojedinaca. U više navrata kroz svoju karijeru Kjellberg se osvrtao na kulturu isključivanja i isticao koliko je utjecala na njegov rad. Kjellberg nije nikad potpuno isključen, no to nije slučaj s brojnim drugim pojedincima koji zarađuju za život na nekim od platformi kao što su *YouTube*³.

³ Primjera otkazanih pojedinaca koji zarađuju od internetskog sadržaja ima puno. Članci na portalima poput spomenutog *Insidera* prikazali su te probleme. »Mnogi YouTuberi bili su podvrgnuti mafijaškom mentalitetu kulture isključivanja i izgubili pretplatnike zbog optužbi, od kojih se mnoge ispostavilo da su pretjerane ili lažne« (Dodgson, 2019)

Ipak ima i drugačijih primjera. Naime, Dershowitz je odlučio ostatak svoje karijere usmjeriti u borbu za slobodu govora i u borbu protiv kulture isključivanja – u pokušaje da oštricu usmjeri prema onima koji su uglavnom na strani drške mača. U poglavlju svoje knjige *Kultura isključivanja* pod naslovom *Kakav je osjećaj biti pogrešno isključen* ističe da onaj tko nije bio žrtva pokušaja isključivanja teško može zamisliti kakav je to osjećaj kad se sav tvoj životni rad pokušava isključiti (Dershowitz, 2020, 119). No to mu je, kaže, motivacija za podnošenje napora kod pokušaja isključivanja kulture isključivanja.

2.2 Dvostruki standardi

Kultura isključivanja različito se manifestira u različitim kontekstima pa su kriteriji o kojima ovisi na kojoj strani oštrice mača će se naći pojedinac još veća zagonetka. Naime, s obzirom da je kod kulture isključivanja riječ o kulturi, ne možemo utvrditi osobu koja isključuje. Na primjeru staljinizma uočavamo da je vlast ta koja isključuje (Jeftovic, 2020, 5). Primjer nalazimo i u filmskoj industriji. Dugometražni film *The Front* iz 1976. godine prikazuje situaciju iz 1950-tih u kojoj su umjetnici, pisci redatelji i mnoge druge osobe ostali bez posla jer su bili optuženi za pružanje podrške komunistima ili za to da su i sami bili komunisti (Ritt, 1976). Film prikazuje scenariste koji su bili na tzv. crnim listama, tj. koji su bili cenzurirani, i koji su objavljivali svoje radove preko blagajnika u restoranu stoga što on nije bio na crnoj listi. Tako se još jednom potvrđuje da vlasti nije bilo bitno što se objavljuje, već tko objavljuje. Štoviše, čini se da je kultura isključivanja opasnija i od slučajeva kada pojedinca isključuje neka politička vlast jer isti barem okvirno zna tko ga isključuje, što se ne može reći u slučaju kulture isključivanja⁴. U ovom slučaju, isključivači su nevidljivi i anonimni (Dershowitz, 2020, 7).

No tu nije kraj negativnih obilježja fenomena kulture isključivanja. Naime, čini se da kod kulture isključivanja ne možemo govoriti ni o normama ni o smjernicama po kojima se određuje tko će biti isključen. To je središnji problema kulture isključivanja. Štoviše, postavlja se pitanje prolazi li kultura isključivanja test nošenja tuđih cipela (eng. *shoe on the other foot*)? Naime, bi li oni koji isključuju pojedince koji ne dijele njihova mišljenja isključivali nekoga tko dijeli njihova mišljenja ili čak i same sebe? U kulturi isključivanja vrijede tzv. dvostruki standardi

⁴ Dershowitz navodi da kultura isključivanja za posljedicu još uvijek nema oduzimanje života kao što je to bilo u vrijeme Staljina, ali ističe kako se ipak dva fenomena mogu uspoređivati (Dershowitz, 2020, 7).

(Dershowitz, 2020, 26) i autori uglavnom smatraju da kultura isključivanja ne prolazi test nošenja tuđih cipela.

Ujedno, poznata nam je sintagma bijeli privilegirani muškarac (eng. *white privilege male*). Ta se sintagma odnosi na bijele muškarce, a sugerira da imaju više povlastica od muškaraca ostalih rasa. Drugim riječima, ako je netko bijelac i muškarac, ne postoji mogućnost da temeljem vlastitih sposobnosti ostvari uspjehe. Takva pretpostavka, naravno, nije istinita. Tako uočavamo da isključivači sebe uglavnom smatraju dijelom progresivne generacije. Pojedince koje isključuju najčešće grupiraju prema spolu, boji kože, religiji, seksualnoj orijentaciji itd. Drugim riječima, smatraju da pojedince treba isključiti s određenih pozicija zbog npr. boje kože ili zbog toga što su muškarci. Nadalje, ako se neko društvo sastoji pretežno od muškaraca, dovoljno je prigovoriti kako u tom društvu vlada patrijarhat, te kako su svi članovi seksisti. Ovaj se prigovor može činiti kao zahtjev za većom raznolikošću, no najčešće je eufemizam za *više onih s čijim se karakteristikama ja identificiram nego onih što ih se nalazi u nekom društvu*. Tako uočavamo da se kultura isključivanja vodi osobnim interesima, a ne ni općim dobrom ni istinitim stanjem stvari.

Tu su i primjeri poput Malcoma X-a, Maritna Luthera Kinga i drugih koji su zbog nekih svojih postupaka trebali biti isključeni, a i nedavni primjer Willa Smitha. Potonji primjer vezan je uz događaj koji se odvio 27. ožujka 2022. godine na 94. dodjeli nagrade *Academy Award of Merit*, popularnije poznate kao *Oskar*, koju dodjeljuje Akademija filmske umjetnosti i znanosti (Academy of Motion Picture Arts and Sciences) za najbolja ostvarenja u filmskoj industriji. Ukratko, glumac Will Smith je na dodjeli nagrade ošamario *stand-up* komičara Chrisa Rocka zbog neumjesne šale na račun njegove supruge. Nekoliko trenutaka kasnije Will Smith je osvojio Oskara, a na kraju govora kolege su ga ispratili gromoglasnim pljeskom. Bez ulaženja u narav šale možemo se zapitati što bi se dogodilo da je situacija bila drugačija, te da je na mjestu Smitha stajao netko drugi. Bi li u tom slučaju došlo do isključivanja? Nije teško zamisliti da bi Charlie Sheen, čija je povijest vezana uz tzv. obojeni vokabular (eng. *colorful vocabulary*), uslijed medijskog pritiska ostao bez Oskara. Tako postaje jasno da kultura isključivanja nema utvrđene kriterije isključivanja, već da su ti kriteriji proizvoljni, nepredvidivi i ovisni o kontekstu. Kao takva nije spojiva s temeljnim principima uređenih pravnih društava ni s temeljnim principima znanstvenoga rada, ponajprije s utvrđivanjem činjenica i provjerljivošću.

2.3 Dvosjekli mač - sloboda govora i pravo na pravedno suđenje

U povijesti nalazimo puno rasprava usmjerenih na pronalazak idealnog načina vladanja ljudima. To su i filozofske rasprave koje kritiziraju trenutni poredak, npr. kod Hobbesa, Lockeja ili Rousseaua, ali i dječji romani poput Goldingova *Gospodara muha*. Ipak, danas je većina civiliziranih društava uređena demokratski. Dva temeljna načela demokracije koje nas ovdje zanimaju su sloboda govora i izražavanja te pravo na pravedno suđenje jer, kako smo mogli uočiti, kultura isključivanja ugrožava upravo te temeljne demokratske principe. Sloboda govora je fiktivna, a pravedno suđenje ne postoji. Štoviše, problematično je i to što ugroza ne dolazi od odbačenih ili neobrazovanih, već od onih koji za sebe ističu da su dio probuđenih, dobročinitelja i promicatelja napretka (Dershowitz, 2020,11). Promotrimo kako kultura isključivanja utječe na dva fundamentalna demokratska principa, slobodu govora i pravo na pravedno suđenje.

Naime, svako demokratsko društvo poštuje slobodu govora, iako iz opravdanih razloga ne poštuje neograničenu slobodu govora (Dershowitz, 2020, 10). I svaka znanstvena zajednica poštuje pravo na izražavanje i istraživanje suprotnog stajalište. No tanka je granica između *ne sviđa mi se što netko govori* i *ovo bi trebalo biti zabranjeno*. Često nije lako slušati istinu koja je u nesuglasju s našim svjetonazorima, no znači li to da je potrebno svaki takav govor isključiti? Dakako da ne. Kad bismo eliminirali svaki govor koji nekome nije po volji, ostalo bi vrlo malo od slobode govora, jer istina je, svatko bi htio isključiti nešto. Potrebno je njegovati argumentirani govor i raspravljati argumentima, što je svojstveno znanstvenom pristupu, a strano kulturi isključivanja.

Slobodu govora ponekad treba ograničiti, no u takvim slučajevima treba iznijeti valjane argumente za takav čin. Argument *treba zabraniti nešto jer mi se to ne sviđa* nije valjan. U suprotnom riječ je o ograničenju slobode govora u što možemo uključiti i bilo kakvu prijetnju nasiljem, bilo kakav oblik podmićivanja, poticanje na zločin, objavu povjerljivih osobnih podataka i sl. (Dershowitz, 2020, 35). Postoje granični slučajevi o kojima bismo mogli raspravljati poput govora mržnje, no time bismo započeli novu raspravu. Za naše potrebe, dovoljno je kazati kako govor mržnje ograničava slobodu govora.

Da bismo na koncu odredili za što bi trebala vrijediti sloboda govora, još jednom se možemo poslužiti analogijom mača – ovoga puta analogijom dvosjekloga mača slobode govora. Dvosjekli mač slobode govora primjer je Jacka Parsonsa kojeg je iznio u eseju *Sloboda*

je dvosjekli mač. Prema Parsonsovoj analogiji »sloboda je dvosjekli mač kojemu je jedna oštrica sloboda, a druga odgovornost. Oba ruba su izrazito oštra i oružje nije primjereno ležernim, kukavičkim ili izdajničkim rukama« (Parsons, 2001, 2). Naime, sloboda pretpostavlja odgovornost osobe za ono što je rečeno, no ta bi sloboda, ukoliko se ne ubraja u spomenuta ograničenja slobode govora, trebala biti dozvoljena svima (Jeftovic, 2020, 15). Isključivanjem pojedinaca s čijim se stavovima ne slažemo, ne umanjujemo količinu negativnih utjecaja u svijetu, već ta količina ostaje ista. Stoga su dijalog i argumentacija dva nužna alata kojima se trebamo služiti.

Nadalje, u demokratskom poretku, na temelju iznesenih dokaza, pojedinca se zakonski oslobađa ili osuđuje. Iako ovakvo postupanje nije nepogrešivo, zbog manipulacije dokazima, lažnih iskaza svjedoka itd., ipak ovakav se način rješavanja sporova smatra najučinkovitijim. Pravo na pravedno suđenje pretpostavlja proces rješavanje spora koji uključuje pravo na obranu (Dershowitz, 2020, 49). Upravo zbog toga na nekim mjestima za kulturu isključivanja čitamo da je i kultura prozivanja ili kultura optuživanja (Mendes i dr., 2018, 236). Drugim riječima, za razliku od pravno uređenih sustava, kultura isključivanja ne uzima u obzir dokaze i nema potrebu za saslušanjem svjedoka, jer ionako je nepogrešiva i apsolutna. Ukoliko je pojedinac prozvan, njegova obrana je besmislena i nema pravo ni na obranu argumentima ni na dokazivanje vlastite nevinosti. Dakle, kultura isključivanja dokida pravo na pravedno suđenje.

Ako ne postoje kriteriji, odnosno nema prava na pravedno suđenje, znači da je sve dopušteno. Dovoljno je optužiti, najčešće anonimno, bez odgovornosti, odnosno bez posljedica za osobu koja optužuje. Takvi su slučajevi danas sve češći. YouTuber Shane Dawson je više puta bio žrtva kulture isključivanja. Na primjer, ljudi su prozvali Dawsona pedofilom zbog nekih njegovih izjava, koje su uključivale i rasne stereotipe i pogrdne primjedbe. No njegove tvrdnje izvučene su iz konteksta i optužbe su zapravo bile neutemeljene. Ipak, sama optužba bila je dovoljna da se sročer internetski članci koji prikazuju Dawsona kao pedofila i zahtijevaju njegovo isključenje (Gonikberg, 2019). Dawson, koji je od početaka svoje karijere zauzimao kontroverzne i uvredljive stavove koje je objavljivao kao zabavan sadržaj i zbog kojih je njegov kanal i doživio toliki uspjeh, na kraju se ispričao zbog tvrdnji iznesenih u prošlosti koje su se mogle interpretirati na pogrešan način, što se na koncu i dogodilo. Isprika nije doživjela uspjeh. Dawson je bio isključen s *YouTube* platforme (Alexander, 2020).

Ukoliko netko optužuje, za njega ne postoje nikakve pravne niti bilo kakve druge posljedice, dok je optuženik stavljen u neugodnu situaciju obrane u javnom prostoru bez obzira bio on kriv ili ne. Analogija dvosjeklog mača sugerira da je potrebna i oštrica odgovornosti, te

je uz optužbu potrebno i pravo na pravedno suđenje. Svaki čin, ali i optužba treba uključivati odgovornost, odnosno posljedice za učinjeno ili rečeno. Naime, sama optužba ne bi trebala biti dovoljna da se pojedinca etiketira kao promicatelja nepovoljnih ideja i sl. Štoviše, optuživanje bez odgovornosti apsurdna je i opasna doktrina koja potiče na lažne optužbe radi postizanja profita ili osvete (Dershowitz, 2020, 52).

Primjeri takvih optuživanja danas sežu i u, kako se smatralo od takvih praksa izoliranu, znanstvenu zajednicu. Naime, za vrijeme COVID-19 pandemije hrvatski mediji, javnost, pa i znanstvenici optuživali su znanstvenike koji su zastupali suprotna stajališta za promicanje tzv. antivaxerskih ideja. Optužbe su išle toliko daleko da su pojedinci tražili izbacivanje pojedinaca iz svijeta znanosti. Tako se zapravo isključivalo ugledne i svjetski poznate znanstvenike i napadalo ih se zbog ukazivanja na empirijska znanstvena istraživanja COVID-19 cjepiva koja nisu bila suglasna sa zastupanim mišljenjem izabrane zastupane politike borbe protiv pandemije COVID-19. Tako smo se listajući dnevni tisak za vrijeme pandemije (još uvijek svima uvelike dostupan) mogli osvjedočiti da su znanstvenici koji su djelovali u isto vrijeme imali različita stajališta o istim pitanjima. Ali isto tako, mogli smo uočiti da su pojedini znanstvenici bivali medijski osuđivani zapravo zbog svojih znanstvenih stajališta. Umjesto dijaloga i argumenata izrazi poput *šarlatani*, *prolupali* i *antivaxeri* preplavili su medijske prostore s ciljem da se te znanstvenike diskreditira. Jedan od prozvanih i optuženih znanstvenika, Gordan Lauc, profesor u trajnom zvanju na Zavodu za biokemiju i molekularnu biologiju, medijske natpise prokomentirao je na sljedeći način: »Kada ulažete puno u marketing, onda jako pomno planirate marketinške akcije i birate slogane kojima ćete ostvariti marketinške ciljeve. Ovdje se doslovno radi o identičnim frazama što otvara malo prostora sumnji da se radi o globalno koordiniranom marketinškom nastupu kojeg financira industrija pandemije« (Teleskop, 2021). Problem koji u svom komentaru ovaj znanstvenik nije istaknuo, a iz njega je vidljiv, jest upozorenje na nedostatak argumentiranog dijaloga i činjenicu da kultura isključivanja ugrožava ne samo pravo na slobodu govora, ne samo pravo na pravedno suđenje već i slobodu znanstvenog istraživanja motivima koji nisu težnja za spoznajom istinitog stanja stvari.

2.4 Deplatformiranje

Na koncu, postavlja se pitanje: Na koji način pojedinci isključuju stvaralačke subjekte iz javnog života? Naime, u analogiji mača uočavamo dršku i oštricu, o njima smo govorili, no još

uvijek nismo rekli što je mač. Kada je kultura isključivanja u pitanju mač su nedvojbeno mediji i društvene mreže za koje je uvelike poznato da imaju izniman domet i snagu. Pojam koji se u tom smislu veže za kulturu isključivanja je deplatformiranje. Na društvenim mrežama valja razlikovati dva načina isključivanja. Jedno vrši korisnik društvenih mreža, a drugo vlasnik same platforme u vidu brisanja korisničkih računa i tzv. prikrivenog zabranjivanja (eng. *shadow-banning*) sadržaja. Riječ je o represivnoj taktici isključivanja pojedinaca, umjetnika, akademika, političara, medijskih komentatora i ostalih s platformi na kojima mogu izražavati svoje mišljenje (Dershowitz, 2020, 28). Iako se takvo isključivanje ne kategorizira kao isključivanje od strane vlasti, svatko pa i vlast se njime uvelike može koristiti kako bi se cenzurirali ili isključili pojedinci, mišljenja, stavovi, a danas i znanstvena stajališta.

Promotrimo prvo način isključivanja od strane korisnika platformi. Korisnici putem platformi Facebook, Twitter i ostalih društvenih mreža izražavaju svoje mišljenje. Takva dijeljenja mišljenja nerijetko su prenijela niz pogrešnih informacija. Posljedice širenja lažnih informacija temelj su pak lažnih optužbi. Štoviše, postoje korisnici-isključivači koji ciljano pretražuju Internet kako bi pronašli bilo kakav oblik uvredljivog sadržaja, mišljenja ili ponašanja, kako bi taj isti sadržaj ocrnili, po potrebi rekontekstualizirali ili u nekim slučajevima potpuno proizveli i pojačali njegov negativni utjecaj (Jeftovic, 2020, 23). Umjesto traženja istine i argumentiranja protiv teorija i praksa s kojima se ne slažu, korisnici-isključivači isključuju autore nepoželjnih mišljenja s platforme predstavljajući njihove sadržaje kao govor mržnje ili neku drugu nepoželjnu praksu ili stav (Jeftovic, 2020, 9). Tako nisu istina i argumenti, već mišljenje i aktivnost korisnika-isključivača sudci i porota, presudni faktor koji vodi isključivanju pojedinca s platformi.

Dobar primjer značajne uloge korisnika-isključivača nalazimo u slučaju hrvatske hip-hop grupe *Tram 11*. Naime, dvojac iz hrvatske hip-hop grupe Nenad Šimun (*Target*) i Srđan Ćuk (*General Woo*) objavili su početkom 2022. godine album naslova *Jedan i jedan*. Prema nekim kritičarima, pjesme na albumu promoviraju zaostale ideje i pozivaju na nasilje, te sadrže karakteristike šovinizama i mizoginije (Muzika.hr, 2022). No, diskografska kuća *Menart* posjeduje interne kritičare i revizore koji su pjesme ocijenili dijelom hip-hop kulture i sadržaj albuma označili kreativnim izražavanjem dvojca iz grupe. Nakon što je album izašao u prodaju, te nakon što je dvojac javno prozvan, *Menart* pod pritiskom medija i javnosti prekida suradnju s *Tram 11* grupom, povlači album iz prodaje i uklanja album sa svih digitalnih servisa reproduciranja glazbe. Novinarica *Jutarnjeg lista* uočila je da su »prve reakcije i prve ocjene bile jako dobre, dvojac je davao intervjue i gostovao na televizijama« (Kučković, 2022). Ipak,

mišljenja nekih korisnika-isključivača na kraju su presudila hrvatskim hip-hop veteranima, te im je oduzeto pravo na zaradu glazbom. Možda ironično, ali vrlo prigodan naslov osvanuo je upravo na Muzika.hr: *Kultura isključivanja došla je po svoj danak u Hrvatsku*.

Promotrimo sada način isključivanja od strane samih platformi. Danas sve češće možemo čuti da je neki korisnički račun suspendiran. Poznat primjer je isključivanje računa Donalda Trumpa s platforme *Twitter*. Objave se brišu, uglavnom jer krše neke od smjernica određenih platformi. Možemo čuti i da je netko izgubio pravo na monetizaciju. Kao što to pokazuje slučaj Shanea Dawsona ili hip-hop grupe *Tram 11*. Također, javna je tajna da se društvene mreže služe tzv. prikrivenim zabranjivanjem sadržaja. Naime, u slučaju kada sadržaj nije uklonjen ili korisnički račun nije suspendiran, sadržaj se prikriveno zabranjuje. Riječ je o iluziji dijeljenja sadržaja. Naime, samo zato što korisnik vidi vlastitu objavu to ne znači da tu objavu vide i ostali korisnici platforme. Na taj način društvene mreže vrše monopol i kreiraju vlastite istine.

Tako društvene mreže koje primarno služe za povezivanje ljudi i razmjenjivanje ideja mogu postati mjesta i virtualnog i realnog isključivanja iz društva, pa i iz znanstvene zajednice. Štoviše, iako često nesvjesno, prilikom registracije na društvene mreže, pojedinac pristaje na niz stavki iz svojevrsnoga *korisničkog ugovora* koje mnogi ne čitaju⁵. Stavke unutar takvog ugovora najčešće ističu da platforma koju koristimo nije dužna obrazložiti zašto i na koji je način neki sadržaj prekršio smjernice platforme za prihvatljiva ponašanja na platformi (Jeftovic, 2020, 5). Svakako, ako neki sadržaj nije sukladan mišljenju većine ili, na koncu, ne odgovara vlasniku platforme taj će se sadržaj jednostavno izbrisati, a nepoželjnom autoru će se uskratiti pristup platformi. No ovdje nije kraj. Deplatformiranje ima negativne implikacije za život pojedinca i u realnom svijetu, a ne samo na društvenim mrežama. Naime, ne suspendira se samo korisnički račun pojedinca, ne isključuje se pojedinca samo s društvenih mreža, ne uklanjaju se mišljenja, već se danas uklanjaju i znanstvena istraživanja, a pojedinac i u realnom svijetu postaje *persona non grata* (Jeftovic, 2020, 30). Tako postaje razvidno da je kultura isključivanja alat (pa i oružje) kojim se služe vlasnici platformi i pojedini korisnici društvenih mreža kako bi pojedince s čijim se mišljenjima, stavovima, praksama ili istraživanjima ne slažu, zanemarujući temeljne demokratske principe slobode govora i prava na pravedno suđenje, u javnom prostoru ocrnili do te mjere da potpuno izgube kredibilitet i u virtualnom i u realnom okruženju.

⁵ Rezultati *Deloitte* ankete provedene na 2000 građana SAD-a 2017. godine pokazuju da 91% ispitanika pristaje na uvjete korištenja virtualnih sadržaja a da ih ne pročita. Za mlađe ispitanike (od 18-34 godine) postotak se penje na 97% (Gynn, 2020).

3. Kultura isključivanja i znanost

Utvrdivši da kultura isključivanja ne pošteduje nikoga, pa ni znanstvenu zajednicu valja promotriti kako se znanstvena zajednica suočava s fenomenom kulture isključivanja. Naime, za znanstvenu zajednicu se do Thomasa Kuhna i njegove *Strukture znanstvenih revolucija*, čiju šezdesetu obljetnicu prvog izdanja upravo obilježavamo, smatralo da je izuzeta od socioloških i psiholoških utjecaja, te da je motivirana isključivo traženjem tzv. uvida u istinito stanje stvari (Lelas, 2000, 153). Danas znamo da razvoj znanosti ovisi i o sociološkim i o psihološkim utjecajima (Matić, 2001, 14-15) te da ih treba uzeti u obzir kod pokušaja određenja razvoja znanosti i procesa znanstvenih istraživanja. Budući da postoji više poimanja znanosti i obilježja znanstvenih procesa i znanstvene zajednice, ovdje ćemo se osvrnuti na model znanosti Thomasa Kuhna jer je upravo on među prvima znanosti pripisao sociološke aspekte o čijem se značaju i utjecaju uvelike raspravlja u samoj znanstvenoj zajednici⁶. U tom smislu prikazat ćemo Kuhnovo poimanje razvoja i obilježja znanosti. S obzirom na to da je Kuhn istaknuo da je razvoj znanosti neodvojiv od povijesti, te socioloških i psiholoških aspekata, promotrit ćemo na koji se način suvremena znanost suočava s društvenim fenomenom kulture isključivanja. Na koncu, iznijet ćemo nekoliko mogućih postupanja znanstvene zajednice s fenomenom kulture isključivanja.

3.1 Kuhnovo poimanje znanosti

U povijesti razvoja ljudske misli bilo je puno pokušaja definiranja znanosti i puno odgovora na pitanje što je to znanost. Bilo je i puno pokušaja razgraničenja znanosti od pseudoznanosti, pa i revolucionarnih pogleda na znanost. Jedno, revolucionarnije poimanje znanosti ponudio je i Thomas Kuhn u svom najvažnijem i najutjecajnijem djelu *Struktura znanstvenih revolucija* (dalje: *SZR*). Kuhn je svoju teoriju razvoja znanosti razvio promatranjem obilježja znanstvenih promjena, koncentrirajući se ne na način kako znanstvene teorije nastaju i kako se prihvaćaju među znanstvenicima nego na način njihova potvrđivanja ili opovrgavanja (Lelas, 1990, 192), i to je u potpunosti promijenilo poimanje znanosti. Kuhn u *SZR* kritizira

⁶ Vidi niz primjera fizičara, biologa i matematičara koji se osvrću na istaknutu problematiku kod Smolin, 2006, 332–348.

tradicionalno pozitivističko shvaćanje znanosti. Prema Kuhnu, takva je znanost »skup činjenica, teorija i metoda skupljenih u određenim tekstovima«, a znanstvenici su »ljudi koji se – uspješno ili bezuspješno – bore da tom skupu dodaju još koji element« (Kuhn, 2013, 16). Kumulativno poimanje znanosti, zapaža Kuhn, brzo nailazi na poteškoće. Promatrajući zastarjele teorije dolazimo do zaključka da one nisu ništa manje znanstvene od teorija koje danas smatramo ispravnima, a ako »zastarjela uvjerenja treba nazvati mitovima, onda se mitovi mogu stvoriti istim vrstama metoda i zastupati iz istih razloga koji danas vode ka znanstvenim spoznajama« (Kuhn, 2013, 16). Stoga, znanost treba promatrati u vremenu u kojem je teorija nastala (Kuhn, 2013, 17).

Znanost je prema Kuhnu proces koji nije usmjeren prema skupljanju što veće količine podataka, već prema tzv. promjeni znanstvene paradigme (disciplinarne matrice). Promjena znanstvene paradigme ključ je razvoja u znanosti. Prema Kuhnu, znanost se razvija kroz tri stadija. Početni stadij znanosti obilježava stalno natjecanje različitih znanstvenih teorija, odnosno paradigmi, te sve pred-paradigmatične teorije i činjenice »koje bi mogle biti u vezi s razvojem znanosti izgledat će podjednako relevantno« (Kuhn, 2013, 29). To je nezrela faza znanosti. Kada neka znanstvena teorija bolje od suparničkih teorija rješava određeni skup problema prihvaća se kao paradigma. To je prelazak iz nezrele u zrele znanost (period normalne znanosti). Kada je neka teorija prihvaćena kao paradigma, ona može »biti upisana u udžbenik, te tek tada kreativni znanstvenik može početi svoje istraživanje na mjestu gdje udžbenik prestaje« (Kuhn, 2013, 34).

U periodu normalne znanosti, znanost se prema Kuhnu brusi i doraduje se vladajuću paradigmu. No, nakon nekog vremena, nova otkrića suočavaju paradigmu s nepravilnostima, tj. anomalijama. Kuhn ističe:

Otkriće počinje s pitanjem o nepravilnosti, odnosno s uviđanjem da je priroda u nekakvom otklonu od onih očekivanja koja postavlja paradigma koja vlada normalnom znanost. Ono se zatim produljuje s manje ili više širokim istraživanjem područja nepravilnosti, a završava tek onda kada se zadana paradigmatična teorija prilagodi tako da ono što je smatrano nepravilnošću postane ono što se očekuje (Kuhn, 2013, 67).

Iako se paradigma prvo prilagođava nepravilnostima, gomilanjem znanja unutar neke paradigme dolazi i do gomilanja nepravilnosti. Kada je broj nepravilnosti prevelik da bi se paradigmu smatralo istinitom znanost ulazi se u period krize. U periodu krize moguće je odbaciti paradigmu, no to se uglavnom ne događa: »Iako (znanstvenici) mogu početi gubiti vjeru, pa i razmatrati alternative, oni se ne odriču one paradigme koja ih je odvela u krizu« (Kuhn, 2013, 91). Tako nova paradigma nije dobivena kumulacijom znanja prethodne

paradigme, odnosno do nje ne dolazimo proširivanjem stare paradigme, već rekonstrukcijom područja na temelju novih osnovnih stavova. »Vođeni novom paradigmom znanstvenici usvajaju nove instrumente i istražuju nova mjesta. Što je još važnije znanstvenici tijekom revolucija vide nove i drugačije stvari i onda kada s uobičajenim instrumentima istražuju mjesta koja su ranije već promatrali« (Kuhn, 2013, 125). Cjelokupni proces smjene paradigmi Kuhn naziva znanstvenom revolucijom i načinom razvoja znanosti.

Kuhnova revolucionarna misao je, dakle, da se promjena paradigme događa unutar znanstvene zajednice koju obilježavaju svi sociološki procesi koji obilježavaju društvo. »Znanstvenici su pripadnici konkretne znanstvene zajednice, društvene grupe u kojoj nastaju važni uvjeti za održavanje i zadržavanje ove pripadnosti« (Kuhn, 2013, 235). Znanstvenik je uvjetovan i svojim prijašnjim iskustvima, što znači da je za razumijevanje i razvoj znanosti važna povijest, i vlastitim karakterom i okolnostima istraživanja, što znači da znanost nije izuzeta od socioloških i psiholoških utjecaja. Štoviše, znanstvenu zajednicu obilježava

opća podanička privrženost pojedinoj znanstvenoj paradigmi koja predstavlja 'čitavu konstelaciju uvjerenja, vrijednosti, tehnika itd. koje dijele članove jedne date zajednice'. Članstvo u zajednici uključuje suglasnost s njenim pogledom na svijet i s njenom koncepcijom o tome što čini znanost i kako se ona mora raditi. Najbitniji u ovom kontekstu je stav prema kojem znanstvena zajednica posjeduje kriterij za istinu, verifikaciju, valjanost, objektivnost i potvrdu znanja. Znanstvena istina, za Kuhna je stvar konsenzusa znanstvene zajednice i kako to sam Kuhn kaže 'član jedne zrele znanstvene zajednice je nalik na tipičan lik iz Orwellove *1984.*, žrtva povijesti koja je iznova pisana od strane trenutačno vladajućih sila' (Kuhn, 2013, 235).

Upravo stoga postoji mogućnost da iste opservacije i metode rezultiraju različitim znanstvenim uvjerenjima. No, isto tako, upravo stoga što znanstvenu zajednicu, odnosno razvoj znanosti, obilježavaju sociološki i psihološki aspekti znanstvena se zajednica kao i bilo koja društvena zajednica suočava s fenomenom kulture isključivanja.

3.2 Suočavanje znanosti s kulturom isključivanja

Znanost je, prema Kuhnovom modelu razvoja znanosti, povijesni i društveni pothvat živih i društveno i psihološki uvjetovanih pojedinaca. No to ujedno znači da znanost i znanstvenici rade pogreške, ali i da te pogreške mogu ispraviti, te da ne postoji neki tzv. čisti proces stvaranja novih znanja. Ipak, na koncu, iza svih previranja, u znanosti treba prevladati istinito stanje stvari, odnosno paradigma koja nudi najviše objašnjenja i rješava najviše

problema, pa i pod cijenu smjene stare paradigme. Kultura isključivanja na više načina ugrožava proces smjene paradigmi i razvoja znanosti, a uzimajući u obzir iskaze suvremenih znanstvenika uočavamo da je kultura isključivanja fenomen s kojim se suvremeni znanstvenici već suočavaju i uočavaju negativne posljedice tog fenomena za razvoj znanosti (Krylov, Tanzman i dr., 2022). Promotrimo stoga gdje uočavamo suočavanje znanosti s kulturom isključivanja i na koji način fenomen kulture isključivanja ima negativne posljedice za razvoj znanosti prema Kuhnovom modelu razvoja znanosti.

Iako neki još vjeruju da je znanstvena zajednica pošteđena suočavanja s kulturom isključivanja, te nazivaju kulturu isključivanja u znanosti mitom (Mathias, 2022), teško je prihvatiti takve tvrdnje. Naime, Nacionalno udruženje znanstvenika (*National Association of Scholars – NAS*) nabroja velik broj isključenih znanstvenika i sveučilišnih profesora. U članku *Praćenje kulture isključivanja u visokom obrazovanju* John David nabroja 226 slučajeva isključivanja profesora i znanstvenika, i to samo u Kanadi i SAD-u. Štoviše, ističe da NAS smatra da je »kultura isključivanja u visokom obrazovanju dosegla izvanrednu razinu« (David, 2022), te tvrdi da su »mnogi fakulteti i sveučilišta postali progresivna sjemeništa. Sa svakom novom društvenom krizom – dva nedavna primjera – COVID-19 i rasistički prosvjedi/neredi – dolazi novi val akademskih isključivanja« (David, 2022).

Na dodjeli stipendije za sudjelovanje u Programu Američke geofizičke unije (AGU) nitko od pet nominiranih znanstvenika nije stipendiran jer su kandidati bili bijeli muškarci. Naime, Odbor je smatrao da je njihova odluka način borbe s nedostatkom raznolikosti u izboru nominiranih kandidata za stipendiju. Možda to ne bi bilo problematično da Program stipendista AGU-a, osnovan prije gotovo 60 godina, ne dodjeljuje priznanja za izniman doprinos znanstvenim inovacijama i otkrićima iz geofizike (Harvey, 2021). Kako isključivanje znanstvenika na temelju boje kože ili religijskog uvjerenja nije znanstveno opravdano, tako bi trebalo propitati i tzv. zahtjeve za raznolikošću u znanstvenoj zajednici jer često ispred kvalitete znanstvenoga rada stavljaju boju kože ili spol, što je kontradiktorno ciljevima znanosti i pomaže razvoju kulture isključivanja.

Neki od bizarnijih primjera su znanstvenici poput Lawerenca Summersa, predsjednika Harvarda, koji je isključen, pod pritiskom je dao ostavku, zbog spekulacije o razlozima zašto žene ne ostvaruju jednake rezultate na STEM područjima kao muškarci. Summers u sveučilišnom kontekstu istražuje određena pitanja i razvija znanstvene teorije, a ne promiče patrijarhat i ne predstavlja mrzitelja žena. Tako se mislilo dok kultura isključivanja nije ušla u svijet znanosti i donijela neka nova pravila, daleka znanstvenoj misli. Tu je i slučaj profesora

Gegorya Pattona, profesora kolegija o komunikacijama, koji je snimljen kako izgovara Mandarinsku riječ *nei ge* koja se prevodi kao *ono*, a zvuči kao pogrdni naziv za crnce i afroamerikance, zbog čega je na koncu suspendiran. Povijesno gledano, ti su pojedinci nalazili sigurnu luku barem u akademskim krugovima (Jeftovic, 2020, 6). Nekada je profesore bilo teško otpustiti zbog didaktičkih vježbi poticanja na kritičko razmišljanje ili mišljenja o neznanstvenim pitanjima. S pojavom kulture isključivanja to više nije slučaj. Posljedice kulture isključivanja su goleme. Slikovito rečeno, kultura isključivanja zatvara tržište ideja, bile one ispravne ili ne, za one koji te ideje iznose, ali i za one koji od tih ideja žele učiti (Dershowitz, 2020, 29). Sukladno tome, u budućnosti s kulturom isključivanja moglo bi se zaboraviti na obrazovanje ili sveučilišta s vježbama razvijanja argumentiranja ili uspoređivanja različitih stajališta, to ne bi bilo dozvoljeno. Znanstvenici bi bili prisiljeni na samo-cenzuru i dokidao bi im se prostor za raspravu o kontroverznim temama zbog straha od isključivanja (Kovalik, 2021). Kulturu isključivanja, stoga, valja uzeti ozbiljno zbog negativnih utjecaja koje ima na razvoj društva i znanosti, te se posvetiti razvoju metoda suočavanja s kulturom isključivanja.

Promotrimo što se, prema Kuhnovu modelu razvoja znanosti, događa kod susreta znanosti s kulturom isključivanja. Naime, za Kuhna znanost je povijesni pothvat i »svaka definicija znanstvenika koja isključuje kreativnije članove različitih škola, isključit će i njihove suvremene nasljednike« (Kuhn, 2013, 27). Ujedno, »nijednu prirodnu povijest nije moguće interpretirati ukoliko ne postoji barem neka implicitna količina isprepletenih teorijskih i metodoloških uvjerenja koja omogućuju selekciju procjenu i kritiku« (Kuhn, 2013, 31). Dakle, isključimo li znanstvenike zbog nekih njihovih većem dijelu znanstvene zajednice neprihvatljivih stajališta, gubimo i rani stupanj razvoja znanosti i mogućnost smjene paradigmi i razvoja znanosti, pa i mogućnost revizije povijesti (Dershowitz, 2020, 122). Isključimo li znanstvenike iz povijesti zbog nečega što su rekli ili napisali prije više godina u drugačijim kulturološkim uvjetima, dokidamo mogućnost promjene i rasta ljudi (Kovalik, 2021, 157). Na koncu, isključimo li znanstvenike zbog boje kože ili nekih drugih razloga nerelevantnih za znanost, gubimo niz novih ideja, valjanu selekciju i kritiku. Naime, iako na prvu nepoželjne, kontroverzne ideje su najbolji pokretači napretka znanosti jer znanstvenike bude iz drijemeža u postojećoj paradigmi. Prema Kuhn, promjene i sve kontroverze koje prate neku novu teoriju ključ su kojim se ostvaruje razvoj znanosti (Kuhn, 2013, 20). Ne čudi stoga da autori članka *Znanstvenici se moraju oduprijeti kulturi isključivanja*, na neki način s Kuhn, ponavljaju i ističu: »Cenzura je suprotna znanosti. Umjesto da cenzuru društvenih medija pretvori u politiku,

znanstveno vodstvo diljem svijeta trebalo bi odbaciti kulturu isključivanja i braniti temeljni princip znanosti – slobodnu razmjenu ideja u potrazi za istinom« (Krylov, Tanzman i dr., 2022).

3.3 Moguća rješenje u kontekstu kulture isključivanja

Na kraju nam se postavlja pitanje kako znanstveno i moralno pošteno djelovati u doba kulture isključivanja. Autori koji se bave temama kulture isključivanja pokušali su odgovoriti na to pitanje. Alan Dershowitz među ostalim predlaže osnivanje suda kulture isključivanja (*cancel culture court*) koji bi branio nevino optužene. Taj sud bi formirala odvjetnička komora u suradnji s medijskim organizacijama ili neke druge kredibilne skupine ljudi koje nisu u sukobu interesa (Dershowitz, 2020, 53). Primarni fokus takvog suda bio bi utvrđivanje razloga zbog kojih se pojedinac našao na meti isključivanja. Također, takav sud bi prosuđivao motivaciju isključivanja (osveta, profit itd.) i zastupao obje strane. Svaka bi strana izložila svoje argumente, a presuda bi bila: kriv, nevin ili neuvjerljivo, a služila bi isključivo medijima (Dershowitz, 2020, 54). Takav sud bi inzistirao na odgovornosti za čin i za optužbu. Drugim riječima, ne bi bilo negativnih strana. Obje strane bi imale priliku izložiti svoje argumente. Takav bi sud pomagao nevinima, štetio krivcima i pojedincima pogrešne motivacije, te poticao istinite optužbe (Dershowitz, 2020, 59).

Prijedlog načina suočavanja s kulturom isključivanja iznosi i Mark Jeftovic, a odnosi se na isključivanje i kontekstu oba vida deplatformiranja. U svojoj knjizi *Nedodirljivo: zaštitite se od deplatformskih napada, kulture isključivanja i drugih online katastrofa* Jeftovic ističe niz mogućih koraka koje korisnici platformi *YouTube*, *Facebook*, *Twitter* i sl. mogu napraviti kako bi se zaštitili od isključivanja. Autor prikazuje ispravne načine objavljivanja sadržaja na alternativnim platformama, te na koji način zadržati prava na objavljivanje sadržaja. Prema Jeftovicu, korisnici se mogu zaštititi od isključivanja objavljivanjima na alternativnim platformama koje ne podupiru trend kulture isključivanja (*Mastodon*, *Gab*, *Telegram*, *Keybase*, *Steemit* itd.). Upravo ukazivanje na alternativne načine objavljivanja sadržaja način je prevladavanja kulture isključivanja (Jeftovic, 2020, 150).

Ukazivanje na problematičnost kulture isključivanja nalazimo u tekstu pod naslovom *Pismo o pravdi i otvorena rasprava (A Letter on Justice and Open Debate)*, poznatom i kao Harperovo pismo (*Harper's Letter*), koje potpisuju 153 intelektualaca, profesora i utjecajna

autora. U pismu se navodi da će »ova zagušljiva atmosfera u konačnici naštetiti najvažnijim vitalnim čimbenicima našeg vremena« (Worth, Packer i dr., 2020), te se ističe da

ograničavanje rasprava, od bilo koje represivne vlade ili netolerantnog društva, uvijek šteti onima koji nemaju moć i čini svakoga manje sposobnim za demokratsko sudjelovanje. Način da porazite loše ideje je izlaganjem, argumentima i uvjeravanjem, a ne pokušajem da ih ušutkate ili poželite da odu. Odbijamo svaki lažni izbor između pravde i slobode, koje ne mogu postojati jedna bez druge. Kao piscima, potrebna nam je kultura koja nam ostavlja prostora za eksperimentiranje, preuzimanje rizika, pa čak i pogreške. Moramo sačuvati mogućnost neslaganja u dobroj vjeri bez strašnih profesionalnih posljedica. Ako nećemo braniti upravo ono o čemu ovisi naš rad, ne trebamo očekivati da će javnost ili država to braniti umjesto nas (Worth, Packer i dr., 2020).

Kako ova zagušljiva atmosfera ne bi i ostala zagušljiva trebali bismo, ne samo upozoravati na probleme vezane s kulturom isključivanja, već nasljedovati i izuzetne primjere empatičnih, moralno pravednih i poštenih boraca protiv kulture isključivanja. Dan Kovalik navodi dva primjera kako barem smanjiti utjecaj kulture isključivanja. Prvi primjer je Daryl Davis, Afroamerikanc koji se početkom 1980-tih godina sprijateljiio s članovima Ku Klux Klana (KKK) kako bi ih uvjerio da napuste Klan i prihvate pojedince druge boje kože. Umjesto da ih isključi, Davis je uvjerio 200 članova da napuste Klan (Kovalik, 2021, 16) i pokazao da je dijalog temelj promjena mišljenja. Štoviše, Davis je istaknuo da je među njih stupio naoružan, ne s oružjem, nego znanjem, te da je o Klanu znao možda i više od mnogih članova Klana (Brown, 2017). Drugi primjer je Bernie Kleiman koji je samostalno de-segregirao lokalna poduzeća i radnje u svom rodnom gradu, Indiani. Naime, Kleiman je otkrio da se bijeli vlasnici poduzeća nisu protivili usluživanju crnaca, ali da nisu usluživali crnce iz ekonomskih razloga. Vlasnici poduzeća su smatrali da bi usluživanje crnaca rezultiralo bojkotiranjem njihovih radnji od strane bijelog stanovništva. Kleimanovo rješenje bilo je skupljanje potpisa vlasnika svih poduzeća da će započeti usluživati crnce ako i drugi vlasnici potpišu kolektivni ugovor. Time je u potpunosti ukinuta mjera zabrane usluživanja crnaca (Kovalik, 2021, 17).

Istaknuta rješenja ističu da još uvijek ne postoji način zaštite od kulture isključivanja, ni pojedinaca ni znanstvene zajednice. Stoga autori pozivaju na razvoj metoda suočavanja s kulturom isključivanja i na razvoj alata za nošenje pojedinaca s posljedicama suočavanja s kulturom isključivanja. Tom pozivu valja dodati snažnu poruku koju šalju navedeni primjeri. Riječ je o snazi dijaloga u koji treba ući dobronamjerno, sa stečenim znanjima i razvijenim vještinama kritičkoga mišljenja i argumentiranog govora. Čini se tako da bi upravo znanstvena zajednica, koja se možda među posljednjim porama društva suočava s kulturom isključivanja, mogla ponuditi najadekvatnije rješenje.

Zaključak

David Lewis je na jednom mjestu rekao »nigdje u ovoj knjizi nećete naći argument da morate prihvatiti stajalište kojemu sam ja sklon zato što nema alternative. Smatram da filozofi koji nude takve argumente gotovo nikad nisu uspješni, dok su filozofi koji ih zahtijevaju zavedeni« (Lewis, 2011, 2). Istog stajališta smo i mi s obzirom na izneseno u ovom radu. Stoga, mi iznosimo zaključke do kojih smo došli ovim istraživanjem, a čitatelja pozivamo na prosudbu, ali i vlastita istraživanja. Štoviše, smatramo da su daljnja istraživanja o kulturi isključivanja prijeko potrebna.

Naime, utvrdili smo da je kultura isključivanja društveni fenomen novijeg datuma s dubokim povijesnim korijenima koji se služi metodama sličnim metodama totalitarnih i represivnih režima s ciljem isključivanja (cenzure) neistomišljenika. Dosezi kulture isključivanja su golemi. Kultura isključivanja zadire u sve pore društva i pokušava regulirati i sadašnjost i povijest manipulirajući labavim normama društvene prihvatljivosti, te preko virtualnog svijeta, poput hobotnice, svoje krake pruža u realne živote pojedinaca kao bi ih i tamo učinila svojim plijenom. Riječ je o fenomenu od kojeg nitko nije zaštićen, a koji je nepredvidiv jer ne poštuje moralne, društvene ni znanstvene norme.

Indikatori negativnosti fenomena kulture isključivanja su brojni, a ponajprije je to izostanak kriterija isključivanja. Nemoguće je utvrditi tko i zašto će biti na njegovoj meti, ali sigurno je da neće dobiti priliku iznijeti argumente ni obranu. Kultura isključivanja dokida temeljne demokratske principe slobode govora i prava na pravedno suđenje, te poštuje samo jednu pravilnost, a to je nepravilnost koja proizlazi iz mišljenja i htijenja često samoproglašenog autoriteta. Dakle, kultura isključivanja negativan je fenomen za razvoj društva i svih njegovih pora.

Iako se dugo, do Thomasa Kuhna i njegove *Strukture znanstvenih revolucija*, činilo da je znanost imuna na sociološka i psihološka previranja, danas se i znanstvena zajednica suočava s fenomenom kulture isključivanja. Uzevši u obzir Kuhnov model razvoja znanosti i iskustva znanstvene zajednice uočavamo da kultura isključivanja ima negativan utjecaj na razvoj znanosti jer onemogućava smjenu paradigmi, kritičko vrednovanje povijesti i dokida razvoj novih ideja. S obzirom da je Kuhnov model razvoja znanosti samo jedan od mogućih pristupa znanosti, kako bi se obuhvatilo sve pore znanosti koje zahvaća fenomen kulture isključivanja, valjalo bi ovo istraživanje proširiti i na druge modele znanosti.

Štoviše, s obzirom na to da ne postoji nikakva legalna zaštita od kulture isključivanja, te da je sama optužba dovoljna da se pojedinca etiketira ili isključi iz sfera javnog života, te da mu se nanese dugoročna i realna materijalna, društvena i psihološka šteta uočava se potreba nalaženja rješenja za suočavanje s kulturom isključivanja i negativnim posljedicama njezina utjecaja. Za razvoj modela i alata za suočavanje s kulturom isključivanja važni su razvoj dijaloga u koji valja ući dobronamjerno, sa stečenim znanjima i razvijenim vještinama kritičkoga mišljenja i argumentiranog govora. Stoga se upravo znanstvena zajednica, koja već njeguje istaknute kvalitete, težnjom za objektivnošću i spoznajom te iznošenjem istinitog stanja stvari, treba potruditi i može razviti najadekvatnije rješenje i za znanstvenu zajednicu i za društvo u cijelosti za smanjenje negativnih utjecaja ovoga fenomena.

U tom smislu ovaj rad predstavlja pokušaj ukazivanja na problematična obilježja kulture isključivanja i poziv na promišljanje kako iskorijeniti kulturu isključivanja, ponajprije iz znanstvenog konteksta u kojem je suočavanje različitih stajališta svojevrsan pokretač razvoja znanosti i stjecanja novih znanja, a zatim i iz društva u cjelini. Zadaća koju predlažemo nije laka, ali jest potrebna. Potrebno je isključiti kulturu isključivanja i u tom smislu valjalo je prvo pokazati na koji je način kultura isključivanja usporavajući čimbenik razvoja društva, bilo u zabavi, politici, umjetnosti, a posebno u kontekstu znanosti.

Literatura

- Alexander, Julia (2020). YouTube suspends ads on Shane Dawson channels over old racist Videos. *The Verge*. <https://www.theverge.com/2020/6/30/21308288/shane-dawson-youtube-suspends-monetization-channels-blackface-older-videos> (Pristupljeno 08.05.2020.)
- Božić, Damir (2006). *Rječnik englesko-hrvatski, hrvatsko-engleski s gramatikom*. Zagreb: Marjan tisak.
- Brent, Koepp (2020). PewDiePie explains why online cancel culture is “ridiculous”. *Dexerto*. <https://www.dexerto.com/entertainment/pewdiepie-explains-why-online-cancel-culture-is-ridiculous-1387703/> (Pristupljeno 13.02.2022.)
- Brown, Dwane (2017). How One Man Convinced 200 Ku Klux Klan Members To Give Up Their Robes. *NPR*. <https://www.npr.org/2017/08/20/544861933/how-one-man-convinced-200-ku-klux-klan-members-to-give-up-their-robos> (Pristupljeno 19.05.2022.)
- Clark, Merideth D. (2020). DRAG THEM: A brief etymology of so-called “cancel culture“. *Communication and the Public*, 5(3-4) 88-92.
- Chahine, Youssef (1997). *Destiny* [Film]. MISR International Films.
- Čilić, Amela (2021). Joey iz Prijatelja je seksist, Seinfeld je neprimjeren, čestitaju se blagdani umjesto Božića: Što nam je napravila politička korektnost?. *RTL.hr*. <https://www.rtl.hr/vijesti-hr/novosti/zanimljivosti/4160692/joey-iz-prijatelja-je-seksist-seinfeld-je-neprimjeren-cestitaju-se-blagdani-umjesto-bozica-sto-nam-je-napravila-politicka-korektnost/> (Pristupljeno 24.01.2022.)
- Dershowitz, Alan (2020). *Cancel Culture: The Latest Attack on Free Speech and Due Process*. New York: Skyhorse Publishing.
- Dershowitz, Alan (2022). Biography. <https://hls.harvard.edu/faculty/directory/10210/Dershowitz> (Pristupljeno 21.06.2022.)
- Devčić, Daniela (2021). Sloboda govora ili kultura odbacivanja? *Nova Akropola*. <https://nova-akropola.com/covjek-i-svijet/aktualno/sloboda-govora-ili-kultura-odbacivanja/> (Pristupljeno 16.05.2022.)
- Dodgson, Lindsay (2019). YouTubers are calling out the platform's 'cancel culture' that subjects them to a rampant hate mob and sees them lose thousands of subscribers in a matter of hours. *Insider*. <https://www.insider.com/cancel-culture-what-it-means-creators-on-youtube-2019-9> (Pristupljeno 13.02.2022.)
- Gavrić, Anto (2015). Progon knjige i borba za slobodu misli. U: Nikić, M., Marjanović, Marijana (ur.). *Religije i nasilje*. str. 41-59. Zagreb: Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu.
- Gonikberg, Xenia (2019). Cancel culture needs to be canceled. *The Statesman*. <https://www.sbstatesman.com/2019/12/02/cancel-culture-needs-to-be-canceled/> (Pristupljeno 08.05.2022.)
- Greenspan, Rachel E. (2020). How 'cancel culture' quickly became one of the buzziest and most controversial ideas on the Internet. *Insider*.

- <https://www.insider.com/cancel-culture-meaning-history-origin-phrase-used-negatively-2020-7> (Pristupljeno 24.01.2022.)
- Guynn, Jessica (2020). What you need to know before clicking 'I agree' on that terms of service agreement or privacy policy. *Usa Today*.
<https://eu.usatoday.com/story/tech/2020/01/28/not-reading-the-small-print-is-privacy-policy-fail/4565274002/> (Pristupljeno 02.04.2022.)
- Halder, Alois (2002). *Filozofijski rječnik*. Uredio Jure Zovko, prijevod s njemačkog Ante Sesar. Zagreb: Naklada Jurčić.
- Haralambos, Michael i Heald, Robin (1980). *Uvod u sociologiju*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Harvey, Chelsea (2021). Nominees for a Science Award Were All White Men—Nobody Won. *Scientific American*. <https://www.scientificamerican.com/article/nominees-for-a-science-award-were-all-white-men-nobody-won/> (Pristupljeno 21.06.2022.)
- Heller, Michael (2013). Gdje se fizika susreće s metafizikom. U: Connes, A. Heller, M. i dr. *O prostoru i vremenu*. str. 246-282. Zagreb: MISL.
- Jeftovic, Mark E. (2020). *Unassailable: Protect Yourself from Deplatform Attacks, Cancel Culture & other Online Disasters*. Canada: Axis Of Easy Media.
- Kučković, Đenada (2022). Menart prekida suradnju s Tram 11, njihov kontroverzni album povlače iz prodaje. *Jutarnji list*. <https://www.jutarnji.hr/kultura/glazba/doznajemo-menart-prekida-suradnju-s-tram-11-njihov-kontroverzni-album-povlace-iz-prodaje-15149012> (Pristupljeno 17.05.2022.)
- Kovalik, Dan (2021). *Cancel This Book: The Progressive Case Against Cancel Culture*. New York: Skyhorse Publishing.
- Krylov, Anna; Tanzman, Jay; Frenking, Gernot i Gill, Peter (2022). Scientists must resist cancel Culture. *Nachrichten aus der Chemie*, 70(2), 12-14.
- Kuhn, Thomas (2013). *Struktura znanstvenih revolucija*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Kultura odstranjivanja (2022). *Wikipedija, Slobodna enciklopedija*
https://hr.wikipedia.org/wiki/Kultura_odstranjivanja (Pristupljeno 16.05.2022.)
- Lelas, Jasmina (2000). *Teorije razvoja znanosti*. Zagreb: ArTresor.
- Lelas, Srđan (1990). *Promišljanje znanosti*. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.
- Lewis, David (2011). *O mnoštvu svjetova*. Zagreb: Kruzak.
- Matić, Davorka (2001). *Ratovi znanosti: pogled unatrag*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Mendes, Kaitlynn; Ringrose, Jessica i Keller Jessalynn (2018). #MeToo and the promise and pitfalls of challenging rape culture through digital feminist activism. *European Journal of Women's Studies*, 25(2), 236-246.
- Merriam-Webster.com (2021). What It Means to Get 'Canceled'
<https://www.merriam-webster.com/words-at-play/cancel-culture-words-were-watching> (Pristupljeno 08.12. 2021.)
- Micheel, Mathias (2022). The Myth of Cancel Culture in Chemistry (and Science). *Gesellschaft*

- Deutscher Chemiker*. <https://gdch.app/article/the-myth-of-cancel-culture-in-chemistry-and-science>. (Pristupljeno 19.05.2022.)
- Mishan, Ligaya (2020). The Long and Tortured History of Cancel Culture. *New York Times*. <https://www.nytimes.com/2020/12/03/t-magazine/cancel-culture-history.html> (Pristupljeno 02.05.2022.)
- Mlačić, Marija (2020). Što je to kultura otkazivanja: fenomen cancel culture objašnjava u kolikom se problemu demokratskog deficita nalazimo. *Slobodna Dalmacija*. <https://stil.slobodnadalmacija.hr/stil/s-plus/sto-je-to-kultura-otkazivanja-fenomen-cancel-culture-objasnjava-u-kolikom> (Pristupljeno 16.05.2022.)
- Muzika.hr (2022). Tram 11 “Jedan i jedan” – što se ovo dogodilo?. *Muzika.hr*. <https://www.muzika.hr/tram-11-jedan-i-jedan-komentar/> (Pristupljeno 17.05.2022.)
- Ng, Eve (2020). No Grand Pronouncements Here...: Reflections on Cancel Culture and Digital Media Participation. *Television & New Media*, 21(6), 621-627.
- Orwell, George (2008). *1984*; prijevod Antun Šoljan. Zagreb: Alfa.
- Pieper, Josef (2012). *O vjeri: filozofska rasprava*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Platon (2019). *Sokratova obrana / Platon. Sokratova obrana / Ksenofont: grčki tekst izvornika i hrvatski prijevod*; redakcija grčkog teksta, prijevod, uvod i bilješke uz prijevod Pavla Gregorića. Zagreb: Matica hrvatska.
- Ritt, Martin (1976). *The Front* [Film]. Columbia Pictures.
- Smolin, Lee (2006). *The Trouble with Physics: The Rise of String Theory, the Fall of a Science, and What Comes Next*. Boston: A Mariner Book.
- Starešina, Višnja (2021). Revolucija ‘cancel culture’ protiv Meštovića, Lincolna, Washingtona... . *Lider*. <https://lidermedia.hr/komentari/visnja-staresina-revolucija-cancel-culture-protiv-mestrovica-lincolna-washingtona-135736> (Pristupljeno 16.05.2022.)
- Teleskop. Lauc upozorava: Evo kakvim se prljavim sredstvima služi pandemijski marketing. “Šarlatan”, “prolupao”, “antivakser”. *Teleskop* <https://teleskop.hr/hrvatska/lauc-upozorava-evo-kakvim-se-prljavim-sredstvima-sluzi-pandemijski-marketing-sarlatan-prolupao-antivakser/> (Pristupljeno 17.06.2022.)
- Velasco, Joseph (2020). You are Cancelled: Virtual Collective Consciousness and the Emergence of Cancel Culture as Ideological Purging. *Rupkatha Journal on Interdisciplinary Studies in Humanitie*, 12(5) 1-7.
- Worth, Robert; Packer, George i dr. (2020). A Letter on Justice and Open Debate. *Harper's Magazine*. <https://harpers.org/a-letter-on-justice-and-open-debate/> (Pristupljeno 19.05.2022.)
- Zurcher, Anthony (2021). Cancel culture: Have any two words become more weaponised? *BBC News*. <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-55959135> (Pristupljeno 02.05.2022.)

Sažetak

Ivan Matijevac

Kultura isključivanja – društveni fenomen s negativnim posljedicama za znanost

Kultura isključivanja društveni je fenomen novijega datuma koji se iz virtualnog svijeta proširio u sve pore društva i danas zahvaća i znanstvenu zajednicu za koju se donedavno smatralo da je zaštićena od socioloških i psiholoških previranja. Razvidna je tako potreba analize fenomena kulture isključivanja i njegova utjecaja na društvo i razvoj znanosti. Potonjem je posvećena pažnja u ovome radu, te se je u tom smislu, u prvom dijelu rada, utvrdilo što je kultura isključivanja i koja su joj temeljna obilježja. Zatim se uočilo da treba detaljnije analizirati obilježja kulture isključivanja s obzirom na isključivanje, što je učinjeno u drugom dijelu ovoga rada. U tom kontekstu istaknuta je analogija mača, pitanje manifestiranja kulture isključivanja u različitim kontekstima, odnos kulture isključivanja prema temeljnim demokratskim principima slobode govora i prava na pravedno suđenje i pitanje deplatformiranja. Na koncu, u trećem dijelu ovoga rada, u kontekstu Kuhnova modela razvoja znanosti, utvrđen je negativan utjecaj kulture isključivanja na razvoj znanosti. Tako se potvrdom realnog postojanja i negativnog utjecaja fenomena kulture isključivanja na razvoj društva i znanosti zaključilo da je razvidna potreba razvoja modela suočavanja s kulturom isključivanja i u društvenom i u znanstvenom kontekstu.

Ključne riječi: kultura isključivanja, znanost, Thomas Kuhn, društvo, deplatformiranje, sloboda govora, pravo na pravedno suđenje

Summary

Ivan Matijevac

Cancel Culture - Social Phenomenon with Negative Consequences for Science

Cancel culture is a recent social phenomenon that has spread from the virtual world to all pores of society and today also affects the scientific community, which was until recently considered to be protected from sociological and psychological turmoil. Thus, the need to analyse the phenomenon of cancel culture and its impact on society and the development of science is evident. The latter is given attention in this paper, and in that sense, in the first part of the paper, it was determined what cancel culture is and what its basic features are. Then, it was noticed that the characteristics of cancel culture with respect to cancellation needed to be analysed in more detail, which was done in the second part of this paper. In this context, the analogy of the sword, the issue of manifesting cancel culture in different contexts, the relationship of cancel culture with the fundamental democratic principles of freedom of speech and the right to a fair trial and the issue of deplatforming were highlighted. Finally, in the third part of this paper, in the context of Kuhn's model of science development, the negative impact of cancel culture on the development of science is established. Thus, by confirming the real existence and negative impact of the phenomenon of cancel culture on the development of society and science, it was concluded that there is a clear need to develop a model of coping with cancel culture in both social and scientific contexts.

Keywords: cancel culture, science, Thomas Kuhn, society, deplatforming, freedom of speech, the right to a fair trial